

RECENZJE

ks. Mirosław Stanisław Wróbel,
*Jezus i Jego wyznawcy w Talmudzie. Analiza tekstologiczna, historyczna
i socjologiczna*, Wydawnictwo KUL, Lublin 2013, ss. 272

Chyba nikt nie zaprzeczy istnienia na wielu płaszczyznach zależności między Żydami a chrześcijanami, a co za tym idzie między Synagogą a Kościołem. Obie te religie – chrześcijaństwo i judaizm rabiniczny – narodziły się mniej więcej w tym samym okresie, w tym samym miejscu i od początku zajmowały odmienne stanowisko. Nowa epoka w judaizmie zaowocowała powstaniem „katechizmu” żydowskiego – Talmudu, czyli księgi objaśniającej Prawo po zburzeniu Świątyni Jerozolimskiej. W owej księdze nie zabrakło również miejsca dla nowej religii i jej założyciela. Właśnie obecności Jezusa z Nazaretu i Jego wyznawców w Talmudzie swoje dzieło poświęcił ks. prof. dr hab. Mirosław Stanisław Wróbel – kanonik honorowy, pracownik naukowy Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, biblista i badacz literatury rabinicznej i targumicznej.

Jak zaznacza Autor, jego intencją było stworzenie pracy, która w szeroki i krytyczny sposób mogłaby odpowiedzieć na pytania o cel umieszczania w Talmudzie passusów dotyczących chrześcijaństwa, ich potencjał antychrześcijański, zbadanie historyczności osoby Jezusa w tekstach rabinicznych i ukazanie „genezy żydowskiego toposu o Jezusie”¹. Ksiądz Wróbel poświęcił sporo uwagi relacjom chrześcijańsko-żydowskim w odniesieniu do starożytności (jak również do współczesnej nauki) oraz rozbudowanej polemice dwóch grup naukowców badających omawiany temat. Jedna powołuje się na wyraźnie bluźniercze i wrogie chrześcijanom teksty, widząc w nich jednoznaczne antychrześcijańskie stanowisko ówczesnych Żydów, druga natomiast, umniejsza bądź całkowicie pomija obecność Jezusa w tekstach rabinicznych, stwierdza, że bluźniercze passusy, dotyczące twórcy chrześcijaństwa, są wynikiem polityki prześladowań, upokarzania wyznawców judaizmu przez chrześcijańskich antysemitów², z czym stanowczo nie zgadza się Autor³. Jako doświadczony ba-

¹ M.S. Wróbel, 2013, s. 24.

² O chrześcijańskich odpowiedziach na oczernianie chrześcijańskiego rodowodu w homiliach *Adversus Judaeos* Jana Chryzostoma pisał J. Iluk, 2012, s. 181.

³ M.S. Wróbel, 2013, s. 25. Na problemy dialogu chrześcijańsko-żydowskiego zwraca uwagę ks. prof. Waldemar Chrostowski, wskazując na błędy dotyczące dwóch stron: stereotypowe postrzeganie judaizmu rabinicznego i ignorancję w ujęciu chrześcijańskim oraz trwałą niechęć strony żydowskiej do rozmowy na tematy religijne z wyznawcami Jezusa Chrystusa (W. Chrostowski, 2012, s. 341). Ks. Wróbel dostrzega i rozumie problemy dotyczące materii badań nad chrześcijaństwem w pismach rabinicznych: w podrozdziale 4 rozdziału I zaznacza:

dacz, który podejmuje tematykę dialogu żydowsko-chrześcijańskiego, nie unika, jak można się przekonać z lektury monografii, punktów zapalnych, mogących wywołać konfrontacje dwóch stron. Nie zgadza się z teorią „neutralną”⁴ zaproponowaną przez austriackiego judaistę Joachima Maiera w dziele *Jesus von Nazareth in der talmudischen Überlieferung*. Maier uważa, że nie można dowieść istnienia tekstu w literaturze rabinicznej, który mógłby dowodzić istnienia Chrystusa opisanego w Nowym Testamencie⁵.

Monografia ks. Wróbla podzielona jest na trzy główne rozdziały. Pierwszy dotyczy Talmudu: uwarunkowań historycznych towarzyszących powstaniu Talmudu jerozolimskiego i babilońskiego, objaśnieniu specyfiki, funkcji, wartości, struktury i treści, a także związków pomiędzy Nowym Testamentem a Talmudem. Rozdział drugi odnosi się do Jezusa z Nazaretu. Autor podzielił go na trzy podrozdziały, które chronologicznie opisują życie Chrystusa od momentu narodzin, poprzez nauczanie i śmierć, nawiązując przy tym do paraleli w tradycji ewangelicznej i talmudycznej. Trzeci, ostatni rozdział, został poświęcony wzmiankom o uczniach i wyznawcach Chrystusa, epitetom, jakimi określano ich w tekstach rabinicznych, oraz pismom chrześcijańskim.

Niewiele można zarzucić zastosowanej przez Autora metodologii badań – jest poprawna. W swojej pracy skupia się na odnalezieniu fragmentów tekstów z Talmudu jerozolimskiego i babilońskiego odnoszących się do Jezusa z Nazaretu i Jego uczniów, które następnie poddaje krytyce historycznej, socjologicznej i tekstologicznej. Jeśli tekst talmudyczny posiada swój odpowiednik we wcześniejszej tradycji, Autor za pomocą metody krytyczno-historycznej stara się przeprowadzić analizę redakcji danego tekstu, przytaczając dostępne źródła. W celu przeprowadzenia analizy informacji o Jezusie i chrześcijanach, ks. Wróbel korzysta nie tylko z badań archeologicznych, ale także z literatury pozatalmudycznej: tekstów apokryficznych, rękopisów z Qumran, Nowego Testamentu, pism patrystycznych, Orygenes, Tertuliana, Jana Chryzostoma, Hieronima i innych⁶. Analizując fragment tekstu, Autor podaje go w języku oryginalnym i przekładzie na język polski, którego sam jest autorem, skraca to pracę innym badaczom zainteresowanym tematem oraz dowodzi doskonałej znajomości języka Talmudu.

Ks. Wróbel swobodnie porusza się w realiach historycznych epoki: dostrzega różnice kulturowo-religijne ówczesnych ludzi, np. w postrzeganiu śmierci krzyżowej Jezusa z perspektywy nie tylko chrześcijańskiej (symbol odkupienia), ale także żydowskiej (przekleństwo, wykluczenie z życia wiecznego) i pogańskiej (pusty znak, głupota, śmierć nieestetyczna)⁷. Celnie interpretuje źródła konfliktu chrześcijańsko-żydowskiego w okresie powstawania tekstów

---

„Pełne zrozumienie tekstów nowotestamentalnych nie jest możliwe bez uprzedniego poznania żydowskich tradycji, literatury i środowiska, w których powstawały” (M.S. Wróbel, 2013, s. 69).

⁴ Neutralnej, jak objaśnia Autor, wobec „chrześcijańskiego antyjudaizmu i żydowskiej apologetyki” (M.S. Wróbel, 2013, s. 29)

⁵ Więcej o autentyczności passusów o Jezusie w tekstach rabinicznych: R.E. Van Voorst, 2000, s. 108; P. Schäfer, 2007, s. 96.

⁶ M.S. Wróbel, 2013, s. 34.

⁷ M.S. Wróbel, 2013, s. 122.

rabinicznych, uwzględniając przy tym reformy religijne i światopoglądowe, między innymi problem poszerzenia wybraństwa na wszystkie ludy świata w doktrynie chrześcijańskiej, odniesienie misyjne wyznawców Jezusa do świata pogańskiego⁸ oraz sam fakt korzystania ze świętych pism judaizmu przez *minim* („heretyków”)⁹. Zdaniem badacza celem pism rabinicznych było ukazanie pustki i głupoty nowej wiary, zmanifestowanie wyższości doktryny rabinicznej, przestroga przed zgubną atrakcyjnością chrześcijaństwa, jego magiczną mocą oraz unikanie kontaktów z gojami¹⁰. Środkiem mającym odstraszyć potencjalnych neofitów była „rabiniczna interpretacja tego, co się wydarzyło” przedstawiona w sposób negatywny¹¹, bazująca na obraźliwych, stereotypowych i symbolicznych określeniach oraz zarzutach łamania Prawa przez Jezusa (rozwiążność seksualna, magia, bałwochwalstwo)¹².

We wnioskach końcowych Autor tłumaczy rozbieżności w zawartości i tak rzadkich *passusów* dotyczących Jezusa i jego wyznawców w Talmudzie jerozolimskim i babilońskim. Jego zdaniem w czasie redakcji Talmudu jerozolimskiego chrześcijaństwo dominowało w Palestynie, dlatego świadomie, w celu uniknięcia prześladowań, pomijano teksty, które w obraźliwy sposób odnosiły się do chrześcijaństwa. W innych warunkach został zredagowany Talmud babiloński, w którym autorzy mogli bez skrępowania umieścić dowolne tradycje dotyczące Chrystusa i Jego wyznawców. Również z prowadzonych przez Autora badań wynika, że brak spójności i niezgodności historyczne oraz liczne anachronizmy umiejscawiające późniejsze wydarzenia historyczne wcześniej, powodują, że teksty rabiniczne o Jezusie i chrześcijanach praktycznie pozbawione są wartości historycznej. Autor zaznacza przy tym, że nie należy ich traktować jako całkiem bezużyteczne. Z założenia nie zostały stworzone jako źródło dla historii chrześcijaństwa, lecz jako nauka dla wyznawców judaizmu¹³.

Warto wspomnieć, że dzieło ks. Wróbla zostało zaopatrzone w rzetelnie sporządzony aparat naukowy. W monografii znajdziemy apendyks dotyczący struktury i zawartości Miszny, Tosefty i Talmudu jerozolimskiego i babilońskiego, pokoleń tannaitów palestyńskich, ammoraitów palestyńskich i babilońskich, a także chronologiczne zestawienie cesarzy rzymskich i patriarchów żydowskich po roku 70. Dla badaczy będzie przydatna rozbudowana bibliografia zawierająca podział na źródła (teksty biblijne, apokryficzne, qumrańskie,

⁸ M.S. Wróbel, 2003, s. 177.

⁹ M.S. Wróbel, 2003, s. 183–184.

¹⁰ M.S. Wróbel, 2003, s. 190–191.

¹¹ M.S. Wróbel, 2003, s. 192.

¹² M.S. Wróbel, 2003, s. 193. Podobnie uważa P. Schäfer, który wymienia: seks (dziewictwo Maryi, przedstawienie Jezusa jako syna prostytutki), magię (zdolność leczenia i czynienia cudów), idolatrię (oddawanie czci idolom, uważanie się za Boga, za Syna Bożego), zmartwychwstanie i eucharystię (P. Schäfer, 2007, s. 97–111).

¹³ M.S. Wróbel, 2013, s. 190–191. R.E. Van Voorst również twierdzi, że celem literatury rabinicznej nie było przedstawienie historii Jezusa, lecz posłużenie się Jego osobą do ukazania zagrożeń wynikających z nowej wiary i prawa. Ubogość wzmianek o Chrystusie tłumaczy małą popularnością chrześcijaństwa – według niego przedstawiciele judaizmu nie byli w okresie redakcji Talmudu zainteresowani sprawą Jezusa z Nazaretu (R.E. Van Voorst, 2000, s. 130).

rabiniczne, inne teksty judaistyczne, hellenistyczne, rzymskie i patrystyczne), nauczanie papieskie i dokumenty Kościoła, komentarze, literaturę przedmiotu (literatura podstawowa i pomocnicza) i pomoce. Autor opracował indeks osobowy, indeks odniesień i spis treści w trzech językach (polski, francuski i angielski), co pozwala szybko odnaleźć pożądane zagadnienia w tekście. Natomiast, śledząc paralele tekstów rabinicznych, możemy korzystać z licznych tabel ułatwiających pracę. Uważam, że monografia ks. Mirosława Stanisława Wróbla stanowi istotny wkład w badania nad obecnością Jezusa i Jego wyznawców w literaturze rabinicznej.

Bibliografia

- Iluk J., 2012, „Toledot Jeszu” – przekaz Talmudyczny o Jezusie i chrześcijanach w żydowskiej recepcji, [w:] *Jezus i chrześcijaństwo w źródłach rabinicznych. Perspektywa historyczna, społeczna, religijna i dialogowa*, red. K. Pilarczyk, A. Mrozek, Kraków, s. 181–217.
- Wróbel M.S., 2013, *Jezus i Jego wyznawcy w Talmudzie. Analiza tekstologiczna, historyczna i socjologiczna*, Lublin.
- Schäfer P., 2007, *Jesus in the Talmud*, New Jersey.
- Van Voorst R.E., 2000, *Jesus outside the New Testament. An Introduction to the Ancient Evidence*, Cambridge.
- Chrostowski W., 2012, *Rabiniczny wizerunek Jezusa i chrześcijaństwa w kontekście dialogu Kościoła z Żydami i judaizmem*, [w:] *Jezus i chrześcijaństwo w źródłach rabinicznych. Perspektywa historyczna, społeczna, religijna i dialogowa*, red. K. Pilarczyk, A. Mrozek, Kraków, s. 341–357.

Michał Liana

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

Instytut Historii i Archiwistyki

ul. Podchorążych 2, 30-084 Kraków

e-mail: mchliana@gmail.com